

บทคัดย่อ

โครงการ “ทบทวนความรู้และพัฒนาโจทย์เพื่อการปรับตัวของชาวนาไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงการผลิตและการตลาดข้าว” มีเป้าหมายในการศึกษา เพื่อค้นหาสถานะความรู้ของการปรับตัวของชาวนาในเรื่องการผลิตและการตลาดข้าว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต การตลาดข้าว นโยบายข้าวที่ส่งผลต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ว่ามีองค์ความรู้ชุดใดบ้าง และสถานะความรู้ดังกล่าว ยังมีช่องว่างทางความรู้ในเรื่องใด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโจทย์ ในการศึกษาการปรับตัวของชาวนาไทยอนาคต และสร้างกลไกความร่วมมือกับนักวิชาการ ในการพัฒนาความรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตข้าว และปรับตัวของชาวนาไทย ทั้งประเด็นความรู้และรูปแบบเครือข่ายการทำงานร่วมกัน

งานวิจัยใช้วิธีการศึกษา ผ่านการสำรวจวรรณกรรมและงานวิจัยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา และการสำรวจองค์ความรู้จากชาวนาผ่านการจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มเฉพาะ (focus group) ใน 4 ภูมิภาค และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ด้วยคำถามแบบกึ่งโครงสร้างกับตัวแสดงสำคัญ (key informants) และการจัดประชุมใหญ่ เสนอทางออกการปรับตัวของชาวนาไทย จนสามารถสรุปออกเป็นภาพรวมการปรับตัวได้ ดังต่อไปนี้

- 1) การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตข้าว ที่เน้นในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต การปรับปรุงการทำนาอินทรีย์ และความหลากหลายในการผลิตระหว่างพันธุ์ข้าวและผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน เมล็ดพันธุ์ น้ำ และแรงงานแบบใหม่ เทคโนโลยีการผลิต การเก็บเกี่ยว รวมทั้งการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว ในลักษณะของ “ผู้ประกอบการชาวนา”
- 2) การปรับตัวต่อความผันผวนในตลาดข้าว อันเป็นผลจากสถานการณ์โลกาภิวัตน์ และการเปิดเสรีทางการค้า โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับราคาข้าวที่ตกต่ำ ทำให้ชาวนาเป็นต้องหารายได้จากการปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อสร้างรายได้ประจำ รวมถึงการรวมกลุ่มในการทำงานลักษณะอื่น เช่น การรับจ้าง เป็นต้น และด้วยกระแสด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมก็ทำให้ชาวนาหลายกลุ่มหันมาทำตลาดข้าวอินทรีย์สร้างตลาดท้องถิ่นในรูปแบบตลาดเขียว ตลาดขายตรงผ่านอินเทอร์เน็ต หรือการทำงานกับผู้บริโภคของกลุ่มชาวนา เป็นต้น เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในช่วงที่ราคาข้าวสูงขึ้น-ต่ำลงหลังจากวิกฤตราคาอาหาร หรือการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองนโยบายของภาครัฐ
- 3) การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายข้าว ที่ส่งผลให้ชาวนาตื่นตัวทางการเมืองเพราะความสนใจต่อนโยบายข้าวในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแนวทางระหว่างจำนำข้าว ประกันราคาข้าว สินเชื่อชะลอการขาย และนโยบายข้าวอื่นๆ ที่ส่งผลต่อรูปแบบและจำนวนการผลิตข้าวของชาวนาให้สอดคล้องกับตลาดข้าวที่มีการแทรกแซงจากภาครัฐ

- 4) ช่องว่างความรู้งานวิจัยได้ค้นพบช่องว่างความรู้ อันเนื่องมาจากงานทางวิชาการ กับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของชาวนา รวมทั้งการนำงานวิจัยไปปฏิบัติการจริงในพื้นที่และความเปลี่ยนแปลงของสังคมในชนบท ก็ทำให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชาวนามีน้อย รวมทั้งงานวิจัยเพื่อหาทางออกเรื่องข้าวยังอยู่กับประเด็น ในทางเศรษฐศาสตร์ในเรื่องตลาด-รัฐ งานวิจัยที่มองไปที่ผลลัพธ์ที่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาขาดหายไป ในขณะที่ชาวนาพยายามปรับตัวและมีการรวมกลุ่ม องค์กรที่หลากหลายรูปแบบ งานวิจัยหลายชิ้นยังอยู่กับการพัฒนาเทคโนโลยีเป็นโจทย์หลัก และละเลยการมองชาวนาในสังคมสมัยใหม่ที่มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้ความรู้เรื่องการปรับตัวของชาวนามีจำกัด
- 5) ข้อค้นพบในงานวิจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แนวทางความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ กับชาวนา ทั้งหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการจากสถาบันต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชนในการทำงานวิจัยร่วม ซึ่งทำให้เกิดการสร้างความรู้ร่วมกันกับชาวนา ในการพัฒนาทั้งระบบการผลิต เทคโนโลยี เมล็ดพันธุ์ รวมถึงด้านมาตรฐานผลผลิตข้าวและการตลาด ซึ่งทำให้งานวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติในแปลงนาและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนา แต่งานวิจัยประเภทนี้ยังมีไม่มากนักยังไม่มีการปักปันเขตแดนที่จะทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชาวนากับกลุ่มคนหรือหน่วยงานต่างๆ เหล่านั้น

จากข้อค้นพบดังกล่าวข้างต้น โจทย์วิจัยในอนาคต จึงจำเป็นที่จะต้องหันกลับมาทำความเข้าใจสถานะของชาวนาในบริบทของโลกาภิวัตน์ การค้าเสรี และการรวมกลุ่มในประชาคมอาเซียนด้วยศาสตร์ที่หลากหลายว่าเป็นอย่างไร แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ กระบวนการผลิตรับซื้อคุณภาพและข้าวอินทรีย์ ข้าวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสร้างตลาดชุมชน การแปรรูปข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่า การรวมกลุ่มและการจัดองค์กรของชาวนา แนวทางในการช่วยเหลือของภาครัฐ การเมืองของชาวนา และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างกลไกในการทำงานร่วมกัน ระหว่างนักวิชาการและชาวนา โดยยึดปัญหาของชาวนาในฐานะผู้มีส่วนได้เสียเป็นโจทย์วิจัยหลัก เพื่อให้งานวิจัยตอบโจทย์ปัญหาที่ชาวนาต้องเผชิญอย่างแท้จริง

Abstract

The Project of “Literature Review and Developing Research Question for Change and Adaptation of Thai Farmers under the Change of Rice Production and Market” aims to review knowledge of farmer adaptations in case of changes of new innovations, rice price market, rice policy, society, culture, and environments. It suggests what Thai researches know and what is a gap of knowledge to determine developing research questions in the future. Moreover, cooperative mechanisms are also provided in the process to create networks of knowledge and research on farmer adaptations.

This research employed two research methods. On the one hand, a method of documentary research was used in the last decade to show that what does the finding of those researches knew. On the other hand, methods of field research, focus groups in four regions and in-depth interview with semi-structured questions, were also brought to find bottom-up knowledge from key informants and farmers. Last but not least, the symposium of farmer adaptation and resilience was arranged to elaborate network of knowledge and researches.

The finding demonstrated that:

- 1) For the production changes, farmers concerned a low external input, organic farming, diversity of genetic resources and agricultural productions and included new methods of managements on lands, inputs, seeds, fertilizers, water, and labor in term of ‘farmer entrepreneurs’.
- 2) For the rice price volatility because of the global market and government interventions, farmers not only found new ways to earn incomes through other agricultural productions during cannot cultivated rice, but also gathered cooperative groups such as cotters and community markets.
- 3) For the inconsistent policy implementation, farmers became active political participants in the last decade because they knew what happened to governments could influence their socio-economic life based on changes of rice pricing policy such as rice pledging scheme, rice price floor, an incentive to delay sales of rice, so on. Those policies determined their methods of productions and marketing.

- 4) The gap of knowledge. There are some knowledge gaps between the scientific research and the farmer's problem including the research utilization on farming and community. Because of the limitation of knowledge on the change of rural economic and society, it also related to the limitation of knowledge on farmer. For the economic research on rice is still on the market and state oriented. There is no research of the result on the change of farmer's livelihood. While the farmers have adapted and organized themselves as the groups or various organization. Many researches still focus only on technology development. It makes the limitation of knowledge on farmer's adaptation.
- 5) There are some cooperative researches among the farmers and the academic, Ngos and government agencies. These researches create the mutual knowledge with the farmer in the issue of farming system, seed, small scale technology, standard and certification including the farmer marketing. But it is not too many and there is no mechanism to support such cooperation.

After considering synthesized information both documents and field researches carefully, the future research questions should turn to be examined repositioning farmers in the era of globalization, liberalization of free trade, and regionalization of ASEAN community by multidisciplinary researchers. The research questions also emphasize on different solutions of adaptations, quality of rice, organic rice and agricultural products, value-added of process rice, cooperation and organization of farmers, alternatives of government policies, political farmers, and the most important issue is how researchers and farmers can work together, what are collaborated mechanisms, and how research questions can be emerged from genuine problems of farmers who are the real stakeholders of rice production and economy.